

## АНОТАЦІЯ

**Котеленець А. М. Державне регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства України.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 – Економіка. – ПАТ «Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна академія управління персоналом», Київ, 2021.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства України. На основі узагальнення наявних наукових досліджень визначено, що регулювання як процес характеризує вплив на об'єкти, що має на меті усунути або пристосуватися до факторів, які визначають і впливають на поведінку об'єкта. Основною метою регулювання є збереження стійкості системи за умови підтримки оптимального балансу між окремими елементами земельних ресурсів, усунення загроз, у тому числі, природного характеру.

Охарактеризовано особливості функціонування системи державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства. Визначено, що особливості процесів використання земельних ресурсів сільського господарства полягають у системному взаємозв'язку виробничих процесів й суспільному використанні окремих його видів у кількісному еквіваленті й рівнях навантаження, що оцінюється через дослідження декаплінг-фактора. Одним із основних напрямів вдосконалення процесів формування і регулювання використання земельних ресурсів є розвиток виробництв на засадах збалансованого природокористування, ощадливого відношення до довкілля з метою досягнення екологічної стійкості агроландшафтів і мінімізації екологічних загроз.

Запропоновано методичні засади оцінки ефективності державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства, що

ґрунтуються на показниковій, критеріальній (землевіддача, продуктивна вмотивованість, диверсифікованість; продуктивність, мотивація, сталість; антропогенне навантаження, відтворення, гармонізація) та видовій основі. Представлена система критеріїв оцінювання рівня ефективності регулювання земельних ресурсів сільського господарства. Відстоюється принцип паритетності економічної, соціальної та екологічної складових у ході розрахунку цієї ефективності.

Проведено оцінку сучасних тенденцій регулювання земельних ресурсів сільського господарства, яка дозволила ідентифікувати основні проблеми: відсутність необхідного для розвитку рівня фінансування сільського господарства; слабкий вплив дієвих інструментів державного регулювання; низький рівень техніко-технологічного забезпечення сільського господарства. Зокрема, ідентифіковано зниження якісних властивостей використання земельних ресурсів, як результат забруднення їх відповідними шкідливими речовинами.

Здійснено системний аналіз результативності державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства, що передбачає поєднання системного й ситуаційного підходів, інтерпретуючи аналітичні та синтетичні аспекти проведення аналізу земельних ресурсів сільського господарства. Встановлено, що одним із головних напрямків збільшення продуктивності земель сільськогосподарського значення є постачання органічних й мінеральних добрив в ґрунт, щоб наростити врожайність й покращити якість сільськогосподарських товарів, збільшити родючість земель, наростити масштаби сільськогосподарського виробництва методом продуктивнішого використання земель, що обробляються та інших джерел за допомогою додаткових витрат та використанню нової техніки і технологій, сучасних методів організації виробництва та праці, ефективного внесення добрив, охорони навколишнього природного середовища тощо.

Визначено стратегічні імперативи державного регулювання використання земель сільськогосподарського призначення, зокрема: заходи надання процесу трансформації земельної власності економіко-соціальної спрямованості; визначення економічної оцінки земель як природного капіталу; удосконалення системи плати за землю, виходячи із її комплексного оцінювання як ресурсу природи тощо.

Запропоновано організаціо-економічний механізм державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства України, який є однією із ключових підсистем загальної системи державного регулювання, що включає сукупність методів (соціально-економічних, адміністративних), принципів, функцій, завдань, важелів й інструментів впливу на формування та розвиток земельних відносин. Елементи механізму мають складну, багаторівневу та ієрархічну організацію, виявляючи себе у вигляді відповідних підсистем: підсистема регулювання, підсистема цілей та завдань, організаційно-функціональна структура узгодження яких пропонується проводити на основі комплексного та системного підходів.

Розроблено пропозиції зі створення інноваційно-інвестиційного напрямку управління розвитком сільського господарства та використання його земельних ресурсів. Підґрунтям для інноваційно-інвестиційного напрямку управління раціональним землекористуванням є здійснена диференційна оцінка земельних ресурсів за критерієм їх інвестиційної привабливості.

Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства України. В роботі використано фундаментальні положення сучасної економічної теорії щодо забезпечення використання земельних ресурсів сільського господарства через механізм державного регулювання. У дисертації автором: на теоретичному рівні: (розширено межі сприйняття економічних категорій «державне регулювання», «землі сільського

господарства», «ефективність» та підходи до їх трактування); систематизовано чинники раціонального землекористування у сільському господарстві через встановлення його критеріїв та імперативів; розроблено теоретичну конструкцію системи державного регулювання раціонального землекористування сільського господарства на основі організації земельно-майнових комплексів сільських територій; розроблено концептуальний підхід до управління меліоративним забезпеченням раціонального землекористування у сільському господарстві;

На практичному рівні: здійснено аналіз структури та ефективності аграрного землекористування України; визначено рівень технічного та меліоративного забезпечення процесів землекористування у галузі; представлено зміст державних програм та підтримки раціонального землекористування у сільському господарстві; розроблено пропозиції щодо вдосконалення соціально-економічних відносин у процесі сільськогосподарського землекористування; відображено роль та особливості інноваційно-інвестиційного проектування в удосконаленні управління розвитком раціонального аграрного землекористування;

Наукова новизна одержаних результатів полягає у обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства для забезпечення сталого розвитку національної економіки. Найсуттєвішими теоретичними і практичними результатами, які характеризують наукову новизну дослідження є такі:

*удосконалено:*

- науковий підхід до систематизації складових та взаємозв'язків у системі державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства, який, на відміну від існуючих, включає економічні (економічне заохочення, гарантії, санкції (диференціація плати за землю, надання пільг під час стягнення земельних платежів, підтримка заходів, штрафи за порушення у

царині земельних відносин тощо)), екологічні (запровадження екологічних фондів, система моніторингу, нагляд за експлуатацією та охороною земельних ресурсів у сільському господарстві) і законодавчі (нормативно-правові акти щодо експлуатації та охорони земель сільськогосподарського) інструменти регулювання. Такий підхід сприяє унормуванню ринку обігу землі сільського господарства та сформувати національну інфраструктуру геопросторових даних земельних ресурсів;

- науково-методичні засади комплексної оцінки соціально-економічної та екологічної ефективності державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства, що базуються на поєднанні індуктивно-дедуктивного підходів, які інтерпретують аналітичні й синтетичні аспекти проведення аналізу, та забезпечують охоплення специфічних особливостей функціонування інвестиційних процесів у сільськогосподарському виробництві (від постановки інвестиційного проектного завдання й до його реалізації). Пропонований підхід дозволяє обґрунтувати заходи держави, які є стратегічним орієнтиром для підтримки розвитку використання земельних ресурсів сільського господарства, підвищення інноваційно-інвестиційної активності у національній економіці та є прогностною реакцією на мінливі фактори, дія яких орієнтована на задоволення інтересів суб'єктів управління земельними ресурсами;

- концептуальний підхід до розробки організаційно-економічного механізму державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства, який, на відміну від наявних, керується логікою інтегрованого підходу, передбачає вплив ендогенних й екзогенних факторів, дотримання сукупності принципів, стратегічних завдань, інструментів, дія яких орієнтована на сприяння забезпечення раціонального використання та охорони землі, як головного ресурсу держави, врегулювання питань випуску органічної продукції, власності на землю, з метою становлення екологічно безпечних умов для функціонування сільськогосподарської діяльності і покращення якості

життя населення. Використання такого механізму зорієнтовано на забезпечення ефективності державного регулювання використання земельних ресурсів, інноваційно-інвестиційний розвиток сільського господарства та якісну зміну його інфраструктури;

*дістали подальшого розвитку:*

- понятійно-категоріальний апарат теорії економіки та управління національним господарством в частині уточнення змісту поняття «система державного регулювання земельних ресурсів сільського господарства» та «ефективність регулювання земельних ресурсів» як досягнення такого стану компліментарності, коли сума прямих і непрямих доходів усіх агентів земельних інтересів у динаміці позитивна, що базується на дослідженні автора завдань, витрат і доходів/результатів агентів земельних інтересів (мініагентів, мікроагентів, спільних агентів, держави, регіональних агентів, глобальних агентів) і їх елементів, у тому числі, домогосподарств, кінцевих споживачів, працівників, виробників (особистих селянських господарств, сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств), проміжних споживачів, приватних іноземних інвесторів, суверенних фондів іноземних держав, міжнародних організацій;

- пропозиції зі створення механізму контролю за ефективністю державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства, що ґрунтуються на поєднанні вимог земельного законодавства та методичного інструментарію для його оцінки забезпечуючи охоплення різних аспектів дотримання господарями землі й землекористувачами стандартів та нормативів у секторі використання та охорони ділянок, протидіяння забрудненню земель, спаду родючості ґрунтів та погіршенню становища рослинного й тваринного світу, водних та решти природних ресурсів. Такі пропозиції дозволяють знизити асиметричність інформації у сфері використання земельних ресурсів сільського господарства та об'єднати зусилля та соціо-еколого-економічні інтереси всіх учасників земельних відносин;

- обґрунтування стратегічних імперативів державного регулювання використання земельних ресурсів сільського господарства України, які систематизовано за такими напрямками: 1) цільовий (генерація сукупності завдань для суб'єктів сільського господарства та політики держави щодо забезпечення ефективності регулювання земельних ресурсів сільського господарства); 2) аналітичний (визначає рівень раціональності використання земельних ресурсів); 3) ресурсний (фінансово-економічні, законодавчі, організаційно-інституційні, інформаційні, кадрові та інші ресурси); 4) прогнозний (досягнення необхідного рівня ефективності державного регулювання земельних ресурсів, визначення перспективних можливостей використання державних цільових програм), це дозволить враховувати динамічні впливи глобалізаційних процесів у національній економіці;

- перспективні напрямки інноваційно-інвестиційного забезпечення раціонального землекористування сільського господарства на основі організації земельно-майнових комплексів сільських територій, здійснення екологічного аудиту, розробки інноваційно-інвестиційних проектів, регіональних програм землекористування, визначення інвестиційно привабливих земель.

У результаті реалізації стратегічних завдань очікується, що підвищиться ефективність регулювання земельних відносин, поліпшиться використання та охорона земель, буде створена екологічно збалансована природно-господарська система, що в подальшому забезпечить високу економічну ефективність вкладених ресурсів. Прикладання інвестицій доцільно спрямувати також і для відновлення та рекультивації деградованих земель. Це буде сприяти системному інноваційно-інвестиційному забезпеченню раціонального природокористування. За рахунок коштів землевласників і землекористувачів необхідно розробляти проекти організації сільських територій, підготовку документів, що засвідчують право власності або користування землею, проводити агрокультурнотехнічні роботи, протиерозійні меліоративні заходи, залуження деградованих і малопродуктивних орних земель, поліпшення

природних кормових угідь тощо. Удосконалення нормативно-правового регулювання окреслить основні орієнтири для розбудови інноваційно-інвестиційного розвитку землекористування та управління ним.

**Ключові слова:** державне регулювання, сільське господарство, земельні ресурси, органічне виробництво, конкурентоспроможність, інноваційно-інвестиційна діяльність.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

### **Монографії:**

1. **Котеленець А.М.,** Забаштанський М.М. Еволюція ринку землі та особливості його державного регулювання в Україні. Реалізація економічного потенціалу України: теоретичні та практичні аспекти: монографія / за заг. ред. М.М. Забаштанського. Чернігів: ЧНТУ, 2020. С. 306-316 (1,1 друк. арк.). *Особистий внесок автора: побудовано структуру аграрного сектору країни та виділено його основну роль в інформаційній економіці. (0,6 друк. арк.).*

### **Статті у наукових фахових виданнях України:**

2. **Котеленець А.М.,** Забаштанський М.М., Роговий А.В. Продовольча безпека в умовах становлення земельних відносин в Україні. *Науково-практичний журнал «Інфраструктура ринку»*. Випуск 34, частина 2. 2019. С. 355-359 [Міжнародна наукометрична база Google Scholar, фахове видання] (0,45 друк. арк.). *Особистий внесок автора: проаналізовано системи механізмів державного регулювання сільського господарства в розвинених зарубіжних країнах (0,3 друк. арк.).*

3. Котеленець А.М. Напрями формування Державного земельного банку на ринку землі України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2020. №4., Том3. С.7-12. [Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google Scholar, фахове видання] (0,9 друк. арк.)

4. Котеленець А.М. Система економічних відносин між учасниками інфраструктури ринку землі України. *Вісник Хмельницького національного*

університету. 2021. №1. С.282-288. (0,6 друк. арк.). [Міжнародна наукометрична база: Index Copernicus, фахове видання].

5. Котеленець А.М. Перспективи гармонізації соціально-економічних інтересів суб'єктів земельних відносин аграрного сектору України. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2021. №1(118). С.115-119. [Міжнародні наукометричні бази: Index Copernicus, Google Scholar, фахове видання]. (0,5 друк. арк.).

#### **Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:**

6. Kotelenets A.M. Strategic directions of improving land relations in Ukraine. *SocioWorld-Social Research & Behavioral Sciences. Tallinn, Estonia. 2021. Vol. 03. Pp. 92-104.* (0,7 друк. арк.).

#### **Опубліковані праці апробаційного характеру:**

7. Котеленець А.М. Юність науки – 2020: соц.-ек.та гуман. асп. розв. сусп-ва». Секція 8. Акт.пробл.гуманіт.розв.сусп-ва. Підсекція «Філософія». Чернігів: ЧНТУ, 2020. С. 663-665. (0,1 друк. арк.).

8. Котеленець А.М. Science and education: problems, prospects and innovations. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference. CPN Publishing Group. Kyoto, Japan. 2021. Pp.280-283 (0,1 друк. арк.).

9. Котеленець А.М. Results of modern scientific research and development. Proceedings of the 4th International scientific and practical conference. Barca Academy Publishing. Madrid, Spain. 2021. Pp. 298-302. (0,1 друк. арк.).

10. Котеленець А.М. Європейський вимір публічного управління: матеріали IV регіональної наукової конференції; 18.12.2020 р., м. Чернігів / за заг. ред. Руденко О.М., Михайловської О.В. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. С.70-75 (0,2 друк. арк.).